

Hranice v encyklopedických slovnících

Machek, Václav: **Etymologický slovník jazyka českého**, Praha 2010, s. 183.

hranice, slc. *hranica*, pol. r. sln. sch. b. dl. *granica*, ukr. *hranycja*. – Psl. *granica*. Původ málo jasný. Snad vzhledem k tomu, že hranicí dvou zemí býval hluboký příkop (o tom Sjoestedtová, Dieux et héros des Celtes, 1940.54), je možno vyjít z *grab-nica*, od *hrabati* (naproti tomu mez je travnatý pruh mezi dvěma poli). Něm. *Grenze* hranice je z polštiny.

Ottův slovník naučný. Jedenáctý díl, Praha 1897, str. 754–756.

Hranice jest čára, resp. pruh, dělící dvě sousední držby. V širším smyslu rozumí se **h**-cí celá krajina táhnoucí se podle hraniční čáry. **H**. určovány bývají buď znaky přírodními (mořem, řekami, potoky, horskými hřebeny, stráněmi, roklemi a j.) anebo různými v půdě pevně zasazenými nebo jinak vyznačenými předměty (stromy, ploty, kůly, kameny, příkopy a j.). V prvním případě, kde již příroda sama naznačila **h**-ci, nestačí samotný přírodní znak, nýbrž znak tento musí býti oběma sousedními držiteli uznán za právní. Staří Čechové a Slované vůbec vyznačovali **h**-ci složením polen do čtyř hran, totiž **h**-mi dříví, jež v jistých vzdálenostech kladli na hraniční čáru. Tak se stalo, že slovo **h**., které původně znamenalo pouze hromadu dříví srovnanou do čtyř hran (*gran*) čili hraniční znamení (*h r a n i č n í k*, jak se později říkalo), dostalo též význam hraniční čáry. V tomto přeneseném významu vzali si slovo **h**. od Slovanů Němci (*Gränze*, *Grenze*), podobně jako Maďaři slovo *megya* ze slov. *m e d j a*, *m e j a*, *m e z*. Bylať meza původně rovněž hraničním znamením (vidlice na rozhraní do země zasazená), a teprve později nabylo slovo to významu hraniční, mezní čáry, kdežto pro hraniční znak vešlo v užívání slovo *m e z n í k*. Jinými hraničními znaky byly *k o p k y* (*acervi*, *cumuli*), hromádky země, nasypané a upěchované na hraniční čáře, dále *t. z v. l í h y* (též *l í z y*, v něm. listinách *lach*, *lacha*, *lachus*), zářezy v hraničních stromech v podobě šípů, kol, křížů a j. (proto nazývány stromy takové lizované, libované), také *s á d k y* (dem. od *sad*, od *saditi*, *ponere*, *locare*), totiž hraniční kameny, mezníky; konečně přichází i slova *u r o č i š t ě* (od *u ř í c i*, t. *j. u m l u v i t i*, *u j e d n a t i* něco) ve významu umluvené znamení hraniční, mezník. Mezníky (hraniční kameny) mívaly u starých Čechů druhdy různé místní názvy. Tak uvádějí se ve žluté knize skutečské v zápisu z r. 1675 tato jména mezníků: *s t á t ý* (od toho, že na místě s t á t é borovice vsazen byl do země kámen), *o k l e š t ě n ý* (odtud, že postaven byl mezní kámen na místě okleštěného dubu), *p r o s t ř e d n í k* (mezník uprostřed cesty), *u s t u p n ý* (kámen zasazený na místě s t á t é borovice) atd. Nyní se **h**. vyznačují obyčejně kameny, hraničníky, mezníky, jež zasazují ve hraniční čáře v jisté vzdálenosti do země osoby veřejně k tomu zřízené, užívající při tom tajných, účastníkům neznámých znamení, tak že hrany nebo vruby (záseky) každých dvou sousedních kamenů tvoří hraniční čáru. Kromě toho určovány jsou **h**. popisy a záznamy, učiněnými buď ve veřejných listinách (hraničních protokolech) a pozemkových knihách anebo na mapách sestavených na základě měřičských šetření. O **h**-cích v právu soukromém viz **M e z**. V právu veřejném rozeznáváme především, co se týče poměrů mezinárodních, **h. s t á t n í**, které dělí jeden stát od druhého, dále, co se týče vnitřních poměrů ve státě, **h. s p r á v n í**, které dělí od sebe okrsky soudní a správní (v nejširším slova smyslu) a konečně **h. j a z y k o v é**, dělící jazyková území sousedících národů. Ve většině případů stanoveny bývají **h**. v právu veřejném zvláštními *h r a n i č n í m i s m l o u v a m i*, *d e m a r k a č n í m i a k t y*, *t r a k t á t y* (*traités de limites*); není-li smlouvy, bere se za základ stav faktické držby od nepamětných dob. Ve hraničních smlouvách upravovány bývají nejen **h**. území smlouvajících se stran, nýbrž i jiné hraniční

poměry (plavba, chytání ryb v hraničních řekách, pasení dobytka atd.). Nalézá-li se na rozhraní řeka, běře se za **h**-ci, není-li nic jiného určeno, buď ruslo řeky nebo mathematická čára, tažená středem řeky. Běží-li **h**. větším vodstvem, bývá vyznačována různými signály, které jsou upevněny na kotvici a ploujou po povrchu vody. O přístavech a zálivech mořských má se za to, že náležejí ke státnímu území, z něhož vycházejí. Moře bývá v pochybnosti pokládáno za příslušenství státu na dostřel dělové koule. Vzejde-li pochybnost, kterému státu část pomezního území náleží, dělí se obyčejně tato část na polovici. Do té doby však, nežli se otázka ta definitivně rozřeší, pokládá se dotyčné území za neutrální. Někdy sousední neb i jiné státy schválně ustanoví jistou část zemského povrchu (bývá to obyčejně při mořích) za neutrální. K vymezování **h**. ustanovovány bývají hraniční kommisce ze zástupců sousedních států. V novějších dobách bývají do takových kommissí povolávání zhusta zástupci i třetích států. Tak byly dle berlínského traktátu stanoveny **h**. nově utvořených balkánských států kommissí, jež skládala se ze zástupců všech států účastněných při berlín. kongressu. Dle pařížského traktátu z r. 1856 byly **h**. mezi Ruskem a Tureckem určeny smíšenou kommissí, jež se skládala z představitelů Ruska a Turecka (po dvou) a pak Francie a Anglie (po jednom). Aby se **h**. sousedních států držely neustále v náležitě patrnosti, konány bývají v jistých obdobích periodické revise **h**-ic. Někdy bývají období ta dosti dlouhá, jindy zase krátká. Tak dle deklarace, uzavřené mezi Švédskem, Norskem a Ruskem v Petrohradě 20. kv. (1. čna) 1847, mají býti **h**. Ruska se Švédskem každých 25 let revidovány. V Rakousku vydalo min. vnitra, jemuž náleží v nejvyšší instanci ochrana říšských i zemských **h**-ic, a sice ve srozumění s min. fin. a sprav. a, pokud se týče **h**-ic říšských i ve srozumění s min. vnějších záležitostí, dne 24. ledna 1881 č. 21.047 (po dohodnutí se saskými úřady) zvláštní regulativ o revisi zemských **h**-ic mezi Čechami a Saskem, dle něhož se dotčená revise má dít každý rok aspoň jednou. V první instanci náleží v Rakousku ochrana zemských (a obecních) **h**-ic okres. hejtmanství (nař. min. vnitra, sprav. a fin. ze dne 19. ledna 1853 č. 10. ř. z. A § 24.). Zpozoruje-li okr. hejtmanství značnou změnu na hraničních řekách, potocích a vůbec hraničních znacích, má ihned konati šetření a učiniti oznámení představenému polit. úřadu. Při sporech o **h**. obecní konají okr. hejtmanství, pokud záležitost nespadá do příslušnosti soudní, rovněž nutná šetření a předkládají je představenému polit. úřadu k rozhodnutí. Při **h**-ích říšských zřízeny jsou v jednotlivých zemích rak. zvláštní hraniční dozorčí orgány. Tak jsou pro Čechy zřízeny tyto policejní expositury: v bavorském Brodě, v Podmoklích a Annaberku; ve Slezsku je polic. expositura v Bohumíně. – Srv. Jireček, Slovanské právo v Čechách a na Moravě (Praha, 1863 a 1864); Ratzel, Über allgem. Eigenschaften der geogr. Grenze u. über die polit. G. (Lipsko, 1892); Förster, Zur Geographie der polit. Grenze (t., 1892). -*dlc*.

H. (v hornictví) jsou dvě i více vrstev klad, aspoň na dvou protilehlých stranách přitesaných, anebo trámů vyhraněných, položených v příhodných vzdálenostech tak od sebe, že dřeva vrstvy jedné se kříží se dřevy vrstvy druhé jako při **h**-ci polenové. Nejčastěji užívá se **h**-ic při z a v ě š e n í roubení šachtového nad srubem (věncem) pozemním neboli denním, aby se rozvedlo zatížení na větší plochu území povrchového; v tom případě jsou **h**. na stranách šachty neboli jámy pod kládami, na nichž roubení visí. *Plk*.

H., trámový ve věži, na němž zavěšen zvon.

H., zpodek nebo stojan stroje mlýnského.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl 3., H-Kn, Praha 1927, str. 332-333.

Hranice, čára n. pruh dělicí dvě sousední držby, v širším smyslu celé území podél hraniční čáry (sr. *hranice vojenská*). Pův. se označovala **h.** skutečnými **h**-mi dříví, složeného do čtyř hran (gran; granica, něm. Grenze), mezou (mez; vidlice na rozhraní do země zasazená), kopkami (upěchované hromady hlíny), líhami (zářezy v hraničících stromech v podobě šípů), sádkami (vsazené kameny), ap. Nyní se označuje obyč. kameny (hraničníky, mezníky), též zdmi, ploty ap., n. přír. znaky, jež poskytují hory, řeky, potoky, ap. Změny, jimž podléhají často tyto přír. znaky, mají ovšem nutnost občasných revise. Kromě toho se **h.** určuje i záznamy ve veř. listinách, pozemkových knihách a na mapách. **H.** v právu soukr., v. *mez*. — V právu veř. rozeznáváme **h.** státní, dělicí od sebe celé státy, a **h.** správní, dělicí od sebe okrsky správní a soudní. Hraniční znaky (ať stát., zem. župní n. obecní) požívají zvl. ochrany. Péče o ně náleží v prvé řadě příslušnému okr. polit. úřadu prvé stolice. Na jejich porušení, odstranění, zničení jsou stanoveny přísné tresty. V ČSR vydány o **h**-ích zvl. zákony a to čís. 245/1921 Sb. z. a n. o **h**-ích stát. a čís. 254/1921 Sb. z. a n. o ochraně hraničních mezníků a *trigonometrických značek* (v. t.), kromě toho též růz. zákony, zmocňující vládu ke změně **h**-ic obcí, okresů, žup a zemí (v. též *slučování obcí*). — O **h**-ích stát. v právu mezinár. v. **hranice státu**. — **H.**, v hornictví, složená z vrstev dříví hraněného n. i kulatiny, užívaná v dolech při výstroji chodeb při vel. tlaku, zvl. v blízkosti porubíště, kde nadložní vrstvy jsou již v pohybu po vyrubání uhlí. — **H.**, u stroje mlýnského spodní rám n. stojan. — **H.** data táhne se podle vých. bř. As. kolem Austr. a N. Zeelandu. Lodi mění datum na 180° od Greenwiche. Při plavbě na vých. se den opakuje, při plavbě na západ se jeden den vynechá. Zjev plyne ze způsobu, jak definujeme den podle slunce. Arabům byla známa již na zač. XIV. stol. Španělé ji objevili 1522, když Magalhaesova výprava obeplula zeměkouli. Když benátský vyslanec Contarini na špan. dvoře věc správně vyložil, dostalo se mu posměchu. — **H.** jazykové dělí jazykové území sousedních národů. — **H.** lesní, v. *les*. — **H.** přirozené, ve smyslu polit. jako je pro Francouze Rýn, pro Italy Alpy, n. vůbec čára zahrnující části země, jež poskytují obranné výhody proti útoku, bez ohledu na to, zda jde o území cizího státu, stejně jako při oblastech jazykových. — **H.** státu, myšlené čáry na povrchu země, oddělující území jednoho státu od území státu druhého, od země bez vlastníka n. od širého moře; směr těchto čar naznačuje se obyč. hraničními znameními a podle toho, jsou-li přirozená n. umělá, mluvíme o **h**-ích přirozených (voda, hory, pouště, kraj lesa ap.) n. umělých (sloupy, kameny, cesty, průplavy, bóje ve vodě, zdi — čínská ap.). Pohraniční vody jsou ovšem různého druhu a podle toho je růz. i pohraniční čára. Pohraniční řeky jsou ty, jež po své délce dělí od sebe růz. státy; jsou-li nesplavné, jde myšlená hraniční čára zpravidla středem řeky n. jejího hl. ramene, jsou-li splavné, středem vodní trati (hlavní). Je-li přes pohraniční řeku most, jde zpravidla hraniční čára středem mostu. Protéká-li řeka územím dvou států napříč, jde hraniční čára napříč řekou. Hraniční čára u pohraničních jezer a uzavřených moří jde jejich středem, zpravidla však děje se tu rozdělení zvl. smlouvami. U *pobřežního pásma mořského* (v. t.) je **h.** nejistá, neprobíhá však jistě ve vzdálenosti menší než 3 míle od čáry nejnižšího odlivu. U pohraničních hor a pahorků jde **h.** zpravidla po hor. hřebenu podél rozvodu. Smlouvami mohou býti stanoveny výjimky od těchto obecných pravidel. Ostrovy, jež nově vzniknou v řekách a jezerech na pohraniční čáře, jsou jí rozděleny mezi pobřežní státy. Vznikne-li ostrov v moř. pobřežním pásmu, posunuje se tím i hraniční čára, ježto rozsah moř. pobřežního pásma měří se pak od pobř. nového ostrova. Opustí-li pohraniční řeka staré koryto, zůstává pohraniční čára na starém místě. Hraniční spory vedly často k válkám; v novější době urovnávají se však již smírnou cestou (hraniční smlouvy, arbitráž, condominium sporného pruhu země, mezinár. komise

rozhraničovací). Mírové smlouvy po Svět. vál. přijaly praxi určovat **h.** slovy, pokud to bylo možno, a ponechati delimitaci rozhraničovacím komisím, jež určují hraniční čáru na místě samém, v souhlase se smlouvami; v. *delimitační komise*.

Malá československá encyklopedie ČSAV, II. svazek, písmeno D-CH, vydala Academia, Praha 1984, str. 848-849.

hranice 1. a) narovnaná hromada, zpravidla dříví; b) předěl, rozhraní, mez, nejnižší a nejvyšší bod, míra něčeho **2. zeměpis** rozmezí dvou oblastí v přírodě, osídlení, hosp., krajině, pozemkové držbě, územní správě i mezi dvěma státy. H. přír. a hosp. oblasti jsou užší nebo širší přechodné zóny (h. zonální), h. pozemkové, adm. a státní jsou čárové. V.t. hranice státní.

hranice státní, myšlená čára oddělující pevninské a vodní území státu od území jiného státu, popř. od území nepodléhajícího suverénní moci žádného státu. Hranice vedená na povrchu země nebo na hladině vod a vzduchem určuje souč. i podzemní a nadzemní prostor, který podléhá suverenitě příslušného státu.

hraniční ukazatele, hraniční určovatele, kolizní kritéria - *mez. právo* určitá skutečnost význ. pro daný druh práv. vztahů nebo otázek označených v rozsahu kolizní normy. H. u. rozhodují o výběru práva, jehož se má použít; slouží k výběru rozhodného práva v navázání dvoustranných kolizních norem. Podle prvku práv. vztahu, s kterým souvisejí, rozeznávají se různé h.u.; mohou se týkat: a) subjektů práv. vztahu, tj. státní příslušnosti (*lex patriae*), bydliště, domicilu (*lex domicilii*), práv. řádu, podle něhož byla zřízena práv. osoba (*lex incorporationis*), sídla práv. osoby; b) vzniku práv. vztahu, tj. místa práv. úkonu (*lex loci actus*), zejm. místa uzavřené smlouvy (*lex loci contractus*), místa nedovoleného úkonu, deliktu (*lex loci delicti*), kterým se někdy může rozumět místo události zakládající nárok na náhradu škody, jindy místo vzniku škody (*lex loci damni infecti*); c) chování účastníků, jež je předmětem práv. vztahu, místa výkonu práce (*lex loci laboris*), místa plnění (*lex loci solutionis*); d) věci, jež je předmětem práv. vztahu, tj. polohy věci (*lex rei situ*), místa odeslání věci (*lex loci expeditionis*), místa určení věci (*lex loci destinationis*), měny, v níž se má plnit peněžní závazek (*lex monetae*), místa ochrany prům. práva (*lex loci protectionis*); e) obsahu práv. vztahu (forma práv. úkonu, změny závazku, následky porušení závazku). Důležitým h. u. je práv. řád směrodatný pro rozhodování o zákl. vzájemných právech a povinnostech stran; označuje se *lex causae*.